

УДК 378.147.88;355.746.1

Анатолій МІРОШНІЧЕНКО,
*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ, ПОКАЗНИКІВ ТА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ КОМАНДИРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВИХ ДИСЦИПЛІН

Стаття присвячена аналізу результатів експериментального дослідження формування командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін. Автор визначає такі критерії сформованості командирських компетенцій: мотиваційно-пізнавальний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий. Визначено три рівні сформованості цих компетенцій: високий, середній, низький.

Ключові слова: *майбутні офіцери-прикордонники, критерії, показники та рівні сформованості командирських компетенцій, загальновійськові дисципліни, дослідження, діагностування.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Діагностування сформованості командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників – це розпізнання та вивчення їх істотних ознак, форм вираження як реалізованих цілей зазначеного процесу. Критеріями сформованості командирських компетенцій є ознаки, на основі яких можна робити висновок про рівні цієї сформованості, оцінити резуль-

тати впливу різноманітних засобів. Водночас, критерії сформованості командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників – це теоретично розроблені показники рівнів сформованості кожного з них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Існує чимало досліджень, предметом вивчення яких є формування професійних компетенцій фахівців. Концептуальні основи проблеми формування професійних компетенцій майбутніх фахівців різних сфер досліджуються у працях О. Дубасенюк, Е. Зеєр, Б. Гершунського, Н. Ничкало, О. Пометун, І. Роберта, О. Сафіна, С. Сисоевої, В. Ягупова та інших.

Питання розвитку професійної компетентності та окремих компетенцій військовослужбовців у вищих військових навчальних закладах розкриваються у працях А. Галімова, І. Грязнова, О. Діденка, В. Дяченка, В. Кельби, С. Кубіцького, А. Кучеренка, А. Окіпняка, С. Полторака, О. Ставицького, О. Торічного та інших.

При розробленні критеріїв та показників сформованості командно-педагогічних навичок майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін ми опиралися на підходи до визначення критеріїв, показників і рівнів, розроблені у дисертаційних дослідженнях В. Гащука [1], І. Криворучко [2], О. Миропольської [3], М. Мацішина [4], О. Торічного [5] та інших.

Метою статті є розроблення та обґрунтування критеріїв, показників і рівнів сформованості командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково обґрунтовані критерії у педагогічних дослідженнях визначаються “мірилом”, “еталоном” оцінювання досліджуваного явища, дають змогу провести педагогічну діагностику, визначити рівні та простежити динаміку його розвитку, зосередити увагу на окремих недоліках та окреслити напрями педагогічної роботи [6, с. 49–50].

Якісна сформованість, ступінь виявлення критерію виражається в конкретних показниках. Критерій за своїм обсягом є більш широким поняттям, ніж показник, а останній характеризується низкою ознак. Показник як компонент критерію є типовим і конкретним виявленням суті якостей процесу чи явища, що підлягає вивченню [7].

У теорії та практиці педагогічної освіти існують загальні вимоги до визначення й обґрунтування критеріїв, які зводяться до того, що критерії мають відбивати основні закономірності формування особистості; за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між усіма компонентами досліджуваної системи; якісні показники мають бути в єдності з кількісними.

Серед загальних вимог до критеріїв І. Ісаєв виокремлює такі: 1) об'єктивність; 2) відображення того, що вимірює дослідник; 3) відображення суттєвих ознак досліджуваного явища, охоплення його типових сторін; 4) критерії повинні розкриватися через низку показників, у силу вияву яких можна дійти висновку про ступінь вираженості певного критерію; 5) критерії мають відбивати динаміку якості, що вимірюється, у часі та просторі [8, с. 63–72].

Ми погоджуємося з більшістю науковців, які вважають, що критерії мають визначатись низкою специфічних ознак, які відображають усі структурні компоненти вимірюваної якості, а також відбивати динаміку вимірюваної якості в часі. У зв'язку з цим, в основу критеріїв і показників рівнів сформованості командирсько-педагогічних навичок майбутніх офіцерів-прикордонників ми поклали змістові характеристики структурних компонентів цього процесу.

Як зазначає Г. Пономарьова, за критеріями спрямовуються організаційно-методичні заходи, а також визначаються межі можливого для вибору якості й масштабу дій керівника. Критерієм вважається ознака, на підставі якої здійснюється оцінювання, визначення або класифікація будь-якого явища, процесу, діяльності [9, с. 214].

На підставі аналізу досліджень [9–10] свідчимо про те, що вибір критеріїв має здійснюватися з урахуванням таких вимог: кількість критеріїв має бути невеликим, але достатнім для визначення рівня

реалізації основних управлінських функцій; система критеріїв має відображати наявну діяльність керівництва з реалізації функцій, тобто бути об'єктивною; кожен окремий критерій повинен бути сформульований чітко, допускати як якісну, так і кількісну характеристику; система критеріїв має відображати найбільш істотні ознаки процесу командно-педагогічних навичок майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін та його результати; критерії повинні відображати доцільність командно-педагогічної діяльності.

Показник є конкретним вимірювачем критерію; він робить його доступним для спостереження і вимірювання. Автор виокремлює низку вимог, яким повинні відповідати показники і критерії: бути об'єктивними; містити найістотніші, основні аспекти досліджуваного явища; охоплювати типові сторони явища; формулюватися стисло, ясно, точно; вимірювати саме те, що хоче перевірити дослідник [11, с. 80].

Виходячи з вищесказаного, було розроблено критерії, які дозволяють визначити рівень сформованості командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін. Такими критеріями, на нашу думку, відповідно до структури досліджуваного явища, є: мотиваційно-пізнавальний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий. Тобто для оцінки результатів формування командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін використовувалася критерійна характеристика, яка включає критерії, показники та рівні сформованості командирських компетенцій. Нами було уточнено показники для кожного критерію і логічна послідовність використання цих показників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін (табл.).

Мотиваційно-пізнавальний критерій відображає професійно-особистісне самовизначення курсанта до ролі командира у повсякденній діяльності військового колективу. Показниками цього критерію є такі:

свідоме ставлення до засвоєння практичної складової курсу загальновійськових дисциплін;

Критерії та показники сформованості командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін

Критерії	Показники
Мотиваційно-пізнавальний	Свідоме ставлення до засвоєння практичної складової курсу загальновійськових дисциплін; усвідомлення особливої важливості командирських компетенцій у майбутній професійній діяльності; прагнення до самовдосконалення командирських компетенцій
Когнітивний	засвоєння змісту навчальних програм із загальновійськових дисциплін; обізнаність з формами і способами застосування командирських умінь та навичок; здатність до прийняття командирських рішень у повсякденній діяльності
Діяльнісно-поведінковий	уміння самореалізації та самовдосконалення командирських компетенцій у професійній діяльності; здатність оцінювати командирські компетенції, власні та молодших колег; уміння формувати командирські компетенції у молодших колег

усвідомлення особливої важливості командирських компетенцій у майбутній професійній діяльності;

прагнення до самовдосконалення командирських компетенцій.

Когнітивний критерій виражає ступінь оволодіння науково-методичними основами використання командирських компетенцій у професійній діяльності. Показниками цього критерію є такі:

засвоєння змісту навчальних програм із загальновійськових дисциплін;

обізнаність з формами і способами застосування командирських умінь та навичок;

здатність до прийняття командирських рішень у повсякденній діяльності.

Діяльнісно-поведінковий критерій відображає вияв командирських компетенцій у повсякденній діяльності та потреби у їх удосконаленні. Показниками цього критерію є такі:

уміння самореалізації та самовдосконалення командирських компетенцій у професійній діяльності;

здатність оцінювати командирські компетенції, власні та молодших колег;

уміння формувати командирські компетенції у молодших колег.

Водночас, як зазначають науковці, виділення будь-яких критеріїв має умовний характер, урахувати їх повною мірою та реалізувати в практичній діяльності досить складно через їхнє взаємопроникнення [1–2]. Тому в процесі експериментальної роботи увага зверталась на кожний критерій. У своїй сукупності визначені критерії характеризують реально досягнуту грань у формуванні командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників.

На основі вивчення думок науковців [1; 4–5], аналізу стану сформованості командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників процесі вивчення загальновійськових дисциплін, у дослідженні були розроблені та науково обґрунтовані три рівні цієї сформованості: високий, середній, низький.

Для курсанта з високим рівнем сформованості командирських компетенцій характерним є таке:

свідомо ставиться до засвоєння практичної складової курсу загальновійськових дисциплін;

глибоко усвідомлює важливість командирських компетенцій у майбутній професійній діяльності;

систематично прагне до самовдосконалення командирських компетенцій

активно засвоює зміст навчальних програм із загальновійськових дисциплін;

добре обізнаний з формами і способами застосування командирських компетенцій рішень в оперативно-службовій діяльності;

здатний до прийняття грамотних командирських рішень в оперативно-службовій діяльності;

уміє самореалізовуватись, постійно займається самовдосконаленням щодо формування командирських компетенцій;

здатен вірно оцінювати командирські компетенції, власні та молодших колег;

добре вміє формувати командирські компетенції в молодших колег.

Середньому рівню сформованості командирських компетенцій притаманні такі ознаки:

достатньо свідомо ставиться до засвоєння практичної складової курсу загальновійськових дисциплін;

переважно усвідомлює значущість командирських компетенцій у майбутній професійній діяльності;

частково виявляє прагнення до самовдосконалення командирських компетенцій;

достатньо засвоює зміст навчальних програм із загальновійськових дисциплін;

обізнаний з основними формами і способами застосування командирських компетенцій;

в основному приймає вірні командирські рішення у повсякденній діяльності;

час від часу займається самовдосконаленням щодо формування командирських компетенцій;

переважно об'єктивно оцінює сформованість командирських компетенцій, власну та молодших колег;

інколи виявляє вміння до формування командирських компетенцій у молодших колег.

Низькому рівню сформованості командирських компетенцій притаманні такі ознаки:

недостатньо свідомо ставиться до засвоєння практичної складової курсу загальновійськових дисциплін;

не усвідомлює значущість командирських компетенцій у майбутній професійній діяльності;

прагнення до самовдосконалення командирських компетенцій виявляє вкрай рідко;

недостатньо засвоює зміст навчальних програм із загальновійськових дисциплін;

не повністю обізнаний з основними формами і способами застосування командирських компетенцій;

не здатний приймати вірні командирські рішення у повсякденній діяльності;

самовдосконаленням щодо формування командирських компетенцій займається неохоче;

рідко об'єктивно оцінює сформованість командирських компетенцій, власну та молодших колег;

не виявляє умінь до формування командирських компетенцій у молодших колег.

Висновки. Отже, розроблено та обґрунтовано критерії, які дозволяють визначити рівень сформованості командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін та їх показники. Такими критеріями є: мотиваційно-пізнавальний (показники: свідоме ставлення до засвоєння практичної складової курсу загальновійськових дисциплін; усвідомлення особливої важливості командирських компетенцій у майбутній професійній діяльності; прагнення до самовдосконалення командирських компетенцій), когнітивний (показники: засвоєння змісту навчальних програм із загальновійськових дисциплін; обізнаність з формами і способами застосування командирських умінь та навичок; здатність до прийняття командирських рішень у повсякденній діяльності), діяльнісно-поведінковий (показники: уміння самореалізації та самовдосконалення командирських компетенцій у професійній діяльності; здатність оцінювати командирські компетенції, власні та молодших колег; уміння формувати командирські компетенції у молодших колег). Розроблено три рівні сформованості цих компетенцій: високий, середній, низький.

Перспективним є дослідження педагогічних умов формування командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників у

процесі вивчення загальновійськових дисциплін, розроблення методики формування цих компетенцій з урахуванням специфіки викладання та змісту загальновійськових дисциплін.

Список використаної літератури

1. Гащук В. А. Визначення критеріїв та показників деонтологічної підготовленості майбутніх офіцерів-прикордонників / В. А. Гащук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. – Вип. 42. – Ч. 1. / Редкол. : Шахов В. І. (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ “Нілан ЛТД”, 2014. – С. 131–135.

2. Криворучко І. Я. Формування універсальних компетенцій у майбутніх офіцерів-прикордонників як педагогічна проблема / І. Я. Криворучко // Збірник наукових праць № 56. Серія : педагогічні та психологічні науки / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2010. – С. 54–57.

3. Миропольська О. В. Формування професійної компетентності фахівців митних органів в умовах службової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Миропольська Оксана Василівна. – Хмельницький, 2009. – 219 с.

4. Мацишин М. О. Педагогічна технологія професійного становлення майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Мацишин Микола Олексійович. – Хмельницький, 2007. – 214 с.

5. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : монографія / О. В. Торічний. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. – 536 с.

6. Качур М. М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства : дис. ... канд. пед. наук / М. М. Качур. – К., 2009. – 186 с.

7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / Фіцула М. М. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.

8. Исаев И. Ф. Развитие профессионально-педагогической культуры преподавателя в условиях модернизации педагогического образования / И. Ф. Исаев // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Харків, 2006. – Вип. 29. – С. 63–72.

9. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук / Г. Ф. Пономарьова. – Северодонецьк, 2016. – 525 с.

10. Усачик Н. М. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі стажування в органах Державної прикордонної служби України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Усачик Надія Михайлівна. – Хмельницький, 2012. – 193 с.

11. Шестоपालюк О. В. Громадянське виховання майбутніх учителів: теоретичні і методичні елементи : монографія / О. В. Шестоपालюк. – Вінниця : Консоль, 2008. – 260 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Полюк В. С.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2016.

Мирошниченко А. Определение критериев, показателей и уровней сформированности командирских компетентностей будущих офицеров-пограничников в процессе изучения общевоинских дисциплин

Статья посвящена анализу результатов экспериментального исследования формирования командирских компетентностей будущих офицеров-пограничников. Автор определяет такие критерии и показатели сформированности командирских компетентностей: мотивационно-познавательный (показатели: сознательное отношение к усвоению курса общевоинских дисциплин; осознание особой важности командирских компетентностей в будущей профессиональной деятельности, стремление к самосовершенствованию командирских компетентностей), когнитивный (показатели: усвоение содержания учебных программ общевоинских дисциплин; знание форм и способов применения командирских компетентностей, способность принимать командирские решения в повседневной деятельности), деятельно-поведенческий (показатели: умение самореализовываться и совершенствоваться командирские компетентности в профессиональной деятельности, способность оценивать командирские компетентности, собственные и коллег; умение формировать командирские компетентности у молодых коллег). Определены три уровня этой сформированности: высокий, средний, низкий.

Ключевые слова: *будущие офицеры-пограничники, критерии, показатели и уровни сформированности командирских компетентностей, общевоинские дисциплины, исследования, диагностики.*

Miroshnichenko A. **Defining criteria, indicators and levels of the future border guard officers' leader competences formedness in the process of tactical disciplines studying**

The article deals with the analysis of experimental research results on the future border guard officers' leader competences formedness in the process of tactical disciplines studying. The author, according to the structure of the phenomenon researched, defines such criteria of the leader competences formedness: motivational and educational, cognitive, pragmatist and behavioral.

Motivational and educational criterion reflects professional and personal self-identification of a cadet towards the role of leader in the military staff everyday activity. Its indicators are the following: conscientious attitude to mastering the practical component of tactical disciplines courses; understanding of the leader competences critical importance in future professional activity; pursuit to the leader competences perfection.

Cognitive criterion shows the level of mastering methodological framework of leader competences using in professional activity. The indicators are the following: mastering the tactical disciplines educational programs; knowledge of forms and ways of the leader skills using; ability to make leader decisions in everyday activity.

Pragmatist and behavioral criterion reflects leader competences demonstration in everyday activity and the need of their improvement. It has such indicators as: skill of the leader competences self-realization and self-improvement in professional activity; ability to estimate leader competences, their own ones as well as the younger colleagues'; the skill of the younger colleagues' leader competences formation.

Three levels of the future border guard officers' leader competences formedness in the process of the tactical disciplines studying have been defined: high, medium and low.

Keywords: *future border guard officers, criteria, leader competences formedness indicators and levels, tactical disciplines, research, diagnostics.*